

Ziebarth, Erich Gustav
Ludwig
Aus der antiken Schule

7647

E TEXTE FÜR THEOLOGISCHE UND PHILOLOGISCHE
VORLESUNGEN UND ÜBUNGEN

HERAUSGEGEBEN VON HANS LIETZMANN

65

ʃS DER ANTIKEN SCHULE

SAMMLUNG GRIECHISCHER TEXTE AUF
PAPYRUS HOLZTAFELN OSTRAKA

AUSGEWÄHLT UND ERKLÄRT

VON

Dr. ERICH ZIEBARTH

PREIS 0.60 M.

BONN
A. MARCUS UND E. WEBER'S VERLAG
1910

KLEINE TEXTE FÜR THEOLOGISCHE UND PHILOLOGISCHE VORLESUNGEN UND ÜBUNGEN

HERAUSGEGEBEN VON HANS LIETZMANN

1 Das Muratorische Fragment und die monarchianischen prologe zu den evangelien, herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.

2 Die drei ältesten Martyrologien, herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 16 S. 0.40 M.

3 Apocrypha I: Reste des Petrusevangeliums, der Petrusapocalypse und des Kerygma Petri, herausgegeben von Prof. Lic. Dr. Erich Klostermann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.

4 Ausgewählte Predigten I: Origines Homilie X über den propheten Jeremias, herausgegeben von Prof. Lic. Dr. Erich Klostermann. 16 S. 0.30 M.

5 Liturgische Texte I: Zur geschichte der orientalischen taufe und messe im 2. und 4. jahrhundert, ausgewählt von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.

6 Die Didache, mit kritischem apparat herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.

7 Babylonisch-assyrische Texte, übersetzt von Prof. Dr. Carl Bezold I: Die schöpfungslegende. 20 S. 0.30 M.

8 Apocrypha II: Evangelien, herausgegeben von Prof. Lic. Dr. Erich Klostermann. 2. Aufl. 21 S. 0.40 M.

9 Ptolemaeus Brief an die Flora, herausgegeben von Prof. D. Adolf Harnack. 10 S. 0.30 M.

10 Die Himmelfahrt des Mose, herausgegeben von Prof. Lic. Dr. Carl Clemen. 16 S. 0.30 M.

11 Apocrypha III: Agrapha, neue Oxyrhynchuslogia, herausgegeben von Prof. Lic. Dr. Erich Klostermann. 20 S. 0.40 M.

12 Apocrypha IV: Die apokryphen briefe des Paulus an die Laodicener und Korinther, herausgegeben von Prof. D. Adolf Harnack. 23 S. 0.40 M.

13 Ausgewählte Predigten II: Fünf festpredigten Augustins in gereimter prosa, herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 16 S. 0.30 M.

14 Griechische Papyri, ausgewählt und erklärt von Prof. D. Hans Lietzmann. 2. Aufl. 32 S. 0.80 M.

15/16 Der Prophet Amos, Hebräisch und Griechisch, herausgegeben von D. Johannes Meinhold und Lic. Hans Lietzmann. 32 S. 1.00 M.

17/18 Symbole der alten Kirche, ausgewählt von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 32 S. 0.80 M.

19 Liturgische Texte II: Ordo missae secundum missale romanum, herausgegeben von Prof. Lic. Hans Lietzmann. 23 S. 0.40 M.

KLEINE TEXTE FÜR THEOLOGISCHE UND PHILOLOGISCHE VORLESUNGEN UND ÜBUNGEN
HERAUSGEGEBEN VON HANS LIETZMANN
65

AUS DER ANTIKEN SCHULE

SAMMLUNG GRIECHISCHER TEXTE AUF
PAPYRUS HOLZTAFELN OSTRAKA

AUSGEWÄHLT UND ERKLÄRT
VON
Dr. ERICH ZIEBARTH

BONN
A. MARCUS UND E. WEBER'S VERLAG
1910

C. Wessely, Einige Reste griechischer Schulbücher. Studien zur Palaeographie und Papyruskunde. II (1902) XLII ff.

P. Jouguet, G. Lefebvre, Deux ostraka de Thèbes. Bull. corr. hell. 28 (1904) 201 f.

O. Crusius, Aus antiken Schulbüchern. Philol. 64 (1905) 142 f.

J. Grafton Milne, Relics of Graeco-Egyptian Schools. Journ. hell. stud. 28 (1908) 121 f.

E. Ziebarth, Aus dem griechischen Schulwesen (1909) S. 106 f.

P. E. Sonnenburg, Aus dem antiken Schulleben. Das humanistische Gymnasium 1909, 197 f.

G. Kenyon, Two Greek School-Tablets. Journ. hell. stud. 29 (1909) 29 f.

BUCHSTABENSCHREIBEN

1 Ostrakon im British Museum, G. 5. 079 × 064 mm. J. Grafton Milne, n. 1.

Α	Ω	Ι	Π
Β	Ψ	Κ	Ο
Γ	Χ	Λ	Ξ
Δ	Φ	Μ	Ν
Ε	Υ		
Ζ	Τ		
Η	C		
Θ	Ρ		

Zum gebrauch von ostraka vgl. Diog. Laert. VII 174 τοῦτόν (Κλεάνθην) φασιν εἰς ὄστρακα καὶ βοῶν ὠμοπλάτας γράφειν ἅπερ ἤκουε παρὰ τοῦ Ζήνωνος, ἀπορίᾳ κερμάτων ὥστε ὠνήσασθαι χαρτία. zur einübung des alphabets vorwärts und rückwärts vgl. Quintil. Inst. or. I 1, 25. Quae causa est praecipientibus, ut etiam, cum satis adfixisse eas pueris recto illo quo primum scribi solent contextu videntur, retro agant rursus et varia permutatione turbent. dazu die ganz ähnliche übung auf einem säulenstück von Sparta Ann. Brit. School Athens XII 476 und den Papyrus von Hermopolis (I n. Chr.) bei Wessely, Stud. II s. XLV n. 2. entsprechend schreiben der zahlzeichen papyr. erzherzog Rainer L. P. 61 bei Wessely Stud. II s. LVI. übung der ordinalzahlen Grafton Milne n. 16.

2 Ostrakon im British Museum (G. 20) 8 × 9 cm. Grafton Milne n. 2.

Ἀχι[λλ]εύς | Βίων Γάϊος | Δίων Ἔρως Ζήνων | Ἥρων Θέων Ἴων | Κλέων Λέων Μάρων [Ν . . . || Ξέρξης Ὀρφ(ε)ύς [Π . . . | Ῥοῦφο[ς Σ . . . Τ . . . Υ . . . | Φίλω[ν Χ . . . Ψ . . . Ω . . . |

Einübung des alphabets an alphabetisch angeordneten eigennamen.

3 Ostrakon im British Museum (G. 19) 256 × 131 mm. Grafton Milne n. 4.

Νοῦς | Ξαρ | Οὖς | Πούς | Ῥωμαῖο[υς | Σοφούς | Ταύρους | Υἱούς | Φί]λους | Χρόν]ους | [Ψ . . . | [Ω . . . ς |

Die anfangsbuchstaben in alphabetischer folge vom lehrer vorgeschrieben. die worte auf -ους vom schüler gebildet.

SILBENSCHREIBEN

4 Papyrus erzherzog Rainer L. n. 53 aus Hermopolis (I n. Chr.) bei Wessely Stud. II s. LIX.

col. 1 το τυ τω φα φε φη φι φο φυ φω χα χε χη χι χο χυ χω ψα ψε ψη ψι | col. 2 ψο ψυ

ψω αν εν ην ιν ον υν ων βαν βεν βην βιν βον βυν βων γαν γεν γην γιν γον [γυν] | col. 3 γων δαν δεν δην διν δον δυν δων ζαν ζεν ζην ζιν ζον ζυν ζων θαν θεν θην θιν θον θυν θων καν κεν κην κιν | col. 4 κο[ν] κυ[ν] κων λα[ν] λεν λη[ν] λι[ν] λο[ν] λυ[ν] λω[ν] μα[ν] με[ν] μη[ν] μι[ν] μο[ν] μυ[ν] μω[ν] να[ν] νε[ν] νη[ν] νι[ν] νο[ν] νυ[ν] νω[ν] ξα[ν] ξε[ν] ξη[ν] ξι[ν] | col. 5 ξον ξυν ξων παν πεν πην πιν πον πυν πων ραν ρεν ρην ριν ρον ρυν ρων σαν σεν σην σιν σον συν σων τα[ν] τ[εν] [την] | col. 6 τ[ι]ν τον τυν των φαν φεν φην φιν φον φυν φων χαν χεν χην χιν χον χυν χων ψαν ψεν ψην ψιν ψον [ψυν] [ψων]

Vgl. zur methode Dion. de comp. verb. 25 πρῶτον μὲν τὰ ὀνόματα (τῶν γραμμάτων) ἐμανθάνομεν, ἔπειτα τοὺς τύπους καὶ τὰς δυνάμεις, εἶθ' οὕτω τὰς συλλαβὰς ... ἀρχόμεθα γράφειν καὶ ἀναγινώσκειν κατὰ συλλαβήν. Hermeneumata pseudodositheana. Corp. gloss. lat. III 646 ἐν τούτοις κελεύοντος καθηγητοῦ ἐγείρονται οἱ μικροὶ πρὸς τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς συλλαβὰς κατέλεξεν τούτοις εἷς τῶν μειζόνων, ἄλλοι πρὸς τὸν ὑποδιδακτὴν τάξει ἀποδιδοῦσιν, ὀνόματα γράφουσιν, στίχους ἔγραψαν. ähnliche systematische übung der bildung von silben und lautkomplexen im pap. erzh. Rainer L. N. 50—52 bei Wessely s. XLV—XLIX (verbindung der sieben vokale mit einem endkonsonanten, durchübung aller konsonanten mit dieser siebengliedrigen gruppe.)

5 Ostrakon aus Oxyrhynchos im British Museum. Grafton n. 3.

Η[. . | Θ[. . | Ι[. . . | Κ[. . || Λ[. . | Μ[. . | Να νε ν . . | Ξα ξε ξη ξι ξο ξ[. | Θ]α θε θη θι θο || Π]α πε πη π[ι . . | Ρα ρε ρη ρ[ι . . | Σα σε ση σι σ[ο . . | Τα τε τη τι . . | Υα υε υη υι . . || Φα φε φη | Χα χε χη χι | Ψα ψε ψη . .

Bildung von silben, vgl. den attischen ziegelstein. Dumont Arch. miss. scient. et litt. VI (1871). 405. (s. Griech. Schulw. 106) mit αρ βαρ γαρ δαρ | ερ βερ γερ δερ.

6 Pap. erzh. Rainer LN. 59 (VI n. chr.) bei Wessely s. LV.

col. 1 [βα]β [βε]β [βηβ] [βιβ] [βοβ] [βυβ] [βωβ] | [γαγ] [γεγ] [γηγ] [γιγ] [γογ] || col. 2 γυγ γωγ | δαδ δεδ δηδ διδ δοδ [δ]υδ [δ]ωδ | [ζαζ] [ζεζ] [ζηζ] [ζιζ] [ζοζ] || col. 3 ζυζ ζωζ | θαθ θεθ θηθ θιθ θοθ θυθ θωθ | καϰ κεϰ κηϰ || col. 4 κιϰ κοϰ κυϰ κωϰ | λαλ λελ λ ηλ λιλ λολ λ[υλ] [λωλ] | [μαμ]

Dieselben konsonanten am anfang und ende, in der mitte die sieben vokale, gebräuchliche übung wie die bezeichnung von κ als κακ und λ als λαλ in der von Wessely zitierten kamelsbeschreibung zeigt BGU I 153, z. 16 ἐπὶ τῶ δεξιῷ μηρῷ θητα ει καὶ νυ ητα καὶ [ἐπὶ] τῇ δεξι[ᾷ σ]εαγόνι κακ λαλ αλφα vgl. z. 34 f. ἐπὶ το δεξιῷ μηρῷ θε καὶ νη καὶ ἐπὶ τῇ δεξιᾷ σεαγόνι κλα.

SCHÖNSCHREIBÜBUNGEN UND DIKTATE

7 Pap. erzh. Rainer L. N. 54 aus Hermopolis (I n. Chr.) bei Wessely Stud. s. LVII.

Παρὰ Θ[εογεί]τωνο[ς τ]οῦ Εἰρηνα[ίο]υ γραμματέως
παρὰ Θεογείτωνος [τ]ο[ῦ] Ἰρηναίο[υ] γραμμ(α)τ(έως) κωμῶν
πεδίου Κερκσηι ανα πυρ
φ φιλοπόνει γράφω[ν].
κωμῶν τῶν ἐπὶ τ[οῦ] μεγά[λο]υ ποταμοῦ
κωμῶν τῶν ἐπὶ τ
κωμῶν τῶν ἐπὶ τοῦ μεγάλου π[οταμοῦ]
[φιλοπόνει] γράφων μ . .
σενιπανε . .
[κωμῶν τ]ῶν ἐπὶ τοῦ μεγά[λου ποταμοῦ
[φιλοπόνει γρ]άφων . .

V. 2 aus der variante Ἰρηναίου folgert P. E. Sonnenburg Das humanist. Gymnasium 1909, 201, dass es sich hier um ein diktat handelt.

8 Fünf wachstafeln aus Abusir (12,05×16), jetzt in New York, zuerst veröffentlicht von Felton Proceedings of the Amer. Acad. of Arts and Sciences III (1857) 371 f. nachträge IV (1858) 23; danach von Welcker Rhein. Mus. XV (1860) 157; Froehner Ann. de la Société franç. de Numism. III (1868) p. LXVIII ff.; Kaibel, Ep. gr. 1117 a; Anth. Pal. App. ed. Cougny n. 57; E. J. Goodspeed Mél. Nic. 182 n. 7.

Ὅταν ποιῶν πονηρὰ | χρηστά τις λαλῇ καὶ | τὸν παρόντα πλη- | σίον μὴ λανθάνῃ δι- || πλασίως αὐτῶ γίνε- | ται ἡ πονηρία. ||

Mehrfach wiederholt nach der vorschrift des lehrers in grösseren buchstaben. eine wiederholung zeigt nach Felton Proc. IV 23 die unterschrift des lehrers ὁ πρῶτος εὖ ποι[ήσας] oder nach der lesung von Edv. Smith bei Fröhner Ann. Soc. Numism. III p. LXXII εὖ ποιεῖ, ein zeugnis der zufriedenheit nach Welcker.

9 Drei wachstafeln aus Abusir (11×17,05), Felton a. a. O., jetzt in New York s. E. J. Goodspeed ebenda n. 8.

Ὅταν ποιῶν πονηρὰ | χρηστά τις λαλῇ καὶ τὸν | παρόντα πλησίως μὴ | λανθάνι διπλασίως αὐτῶ || φθάρνεται, ἡ πονηρία | φιλοπονεῖ.

Einmal wiederholt mit censur φιλοπονεῖ (ει in ligatur nach E. Smith; φιλοπονε Goodspeed), z. 5 statt φθάρνεται las Felton φθαρήσεται „hols der teufel“, ausdruck der ungeduld des knaben. zum gebrauch der wachstafel (πινακίδες) (beschreibung bei Schubart das Buch bei den Griechen u. Römern (1907) 16 f.) vgl. Hermeneumata Pseudodosith. Corp. gloss. Lat. III 646 vgl. 225. 377. ἐπιδίδωσίν μοι ὁ παῖς ὁ ἐμὸς καμπτροφόρος τὰς πινακίδας, θήκην γραφείων, παραγραφίδα. τῷ ἐμῷ τόπῳ καθήμενος λειαίνω. παραγράφω πρὸς τὸν ὑπογραμμόν· γράψας δὲ δεικνύω τῷ διδασκάλῳ· ἐδιώρθωσεν, ἐχάραξεν· κελεύει με ἀναγινώσκειν . . . Herod. III 14 κὴ μὲν τάλαινα δέλτος, ἣν ἐγὼ κάμνω κηροῦσ' ἑκάστου μηνός, ὀρφανὴ κεῖται πρὸ τῆς χαμεύνης τοῦ ἐπὶ τοῖχον ἑρμῖνος. Lukian somn. 2. Pap. Oxyr. IV 736 col. II 16 κηροῦ καὶ γραφείου παίδων ὀβολός.

10 Holztafel aus Abusir (13,5×30 cm), jetzt in New York sammlung Abbott. Felton Proc. IV, 25; Welker Rh. Mus. XV, 157; Froehner a. a. O.; Kaibel Ep. 1117 b: Auth. Pal. III n. 58; Goodspeed n. 6.

Ὦ μὴ δέδωκεν ἡ τύ-|χη κοιμωμένω | μάτην δραμῖται, κἂν | ὑπὲρ Λάδαν δράμη. | . . . . . . || ὧ μὴ δέδωκεν ἡ τύχη | κοιμωμένω = μάτη-|ν δραμῖται κἂν ὑπὲρ Λά-|δαν δράμη ὧ μὴ δέδω-|κεν ἡ τύχη κοιμωμέν-|ω = μάτην δραμῖται κἂ-|ν ὑπὲρ Λάδαν δραμῇ | ὧ μὴ δέδωκεν ἡ τύ-|χη κοιμωμένω = μά-|την δραμῖται κἂν ὑπ-||ὲρ Λάδαν δράμη ὧ | μὴ δέδωκεν ἡ τύ-|χη κοι(μω)μένω = μ.

11a Vier tafeln von Sykomorenholz (0,15×0,19) aus Ägypten, „dans les galeries du château Borelly“ in Marseille. W. Fröhner Ann. de la société franç. de Numismat. et d' archéol. III (1868) p. LXVIII f.; Kaibel Ep. gr. 1119.

Taf 1. vorschrift des lehrers.

Ἄμπελος ὕδωρ | πιοῦσα παρὰ τοῦ | δεσπότου ἀκρα- | τῶν *(so)* αὐτῶ ἀποδιδώ-||σει τὴν χάριν διπλῆν|= φιλοπονεῖ = *(in kleineren buchstaben)*.

Taf. 2. dieselbe vorschrift in anderer zeilenabteilung dreimal von kinderhand wiederholt, jedesmal mit der unterschrift =φιλοπονεῖ=. taf. 3. dasselbe zweimal, dann noch bis ἀποδιδώσει. taf. 4. dasselbe dreimal. taf. 3, 1 zeigt eine korrektur des lehrers, wiederholung des A von πιοῦσα am rande, da das A des schülers leicht mit Δ verwechselt werden konnte. drei der tafeln tragen am oberen rand den vermerk: M. Αὐρήλιος Θεόδωρος τοῦ Ἀνουβίωνος ἔγραψα τῇ ε Θ (auf taf. 4 τῇ κ' am 20 ten), gehörten also demselben knaben wie die folgenden tafeln.

11b Zwei holztafeln, durch fäden verbunden, mit tinte beschrieben im Museum von Marseille (Catalogue Clot-Bey n. 340) h. 0,18 br. 0,31. W. Fröhner a. a. O.

Αὐρήλιος Θεόδωρος Ἀνουβίωνος ἔγραψα τῇ καθ' ἡμέρα ἡλίου | ὑπατίας Φλαυείου Κωνσταντίου καὶ Οὐα . . . . ι τῶν ἐπάρχων. (Konsuln 294, 300, 302, 305—306).

Darunter der dreimal wiederholte text

Χάλκας ὁ μάντις μαθὼν ἄλλων . . . τὰ | τοῖς Ἕλλησιν κατὰ τὸ . . . | Ἀγαμέμνων τὴν ἑαυτοῦ θυγατέραν | Εἰφειγένειαν θῦσ[αι . . .

12 Hawara Papyr. 24 recto

Non tibi Tyndaridis facies [invisa Lacaenae]

Siebenmal wiederholt. verso. sieben wiederholungen eines verses, der auf *int velocius* endet. schreibübung nach Grafton Milne Journ. hell. stud. 28 (1908) 125.

13 Ostrakon im British Museum (G. 7) 066×098 mm. Grafton Milne n. 7.

Ὁ μηθὲν ἀδικῶν | οὐδενὸς δεῖται νό-|μου.

Korrekturen μηθεν aus μηθαν, ουδενος aus ουθενος.

14 Zwei wachstafeln im British Museum Add. ms. 34186. Hesseling Journ. hell. stud. 13, 296; Kenyon Journ. hell. stud. 29, 39.

Σοφοῦ παρ' ἀνδρὸς προσδέχου συμβουλίαν
μὴ πᾶσιν εἰκῇ τοῖς φίλοις πιστεύεται.

Vorschrift des lehrers, zweimal vom schuler auf mit dem lineal gezogenen linien wiederholt. v. 1 aus Menander, Monostich. 476 Meineke.

15 Holztafel. Berlin Kgl. Mus. nr. 13234. Erman-Krebs aus den Papyrus der Kgl. Museen s. 233; Ziebarth aus dem griech. Schulwesen s. 109.

Φιλοπόνει, ὦ παῖ, μὴ δαρῇς

Vom schuler viermal wiederholt, offenbar als strafarbeit.

16 Sieben wachstafeln mit erhöhtem rand und vertiefter schreibfläche durch eine dicke schnur zusammengehalten, sämtlich beschrieben bis auf die erste schutzseite, gefunden in Palmyra, jetzt in Leyden. (Tabulae Assendelftianae) III jh. n. Chr. Hesseling Journ. hell.

stud. XIII 293 f.; Crusius Philol. 53, 228 f. abbild. in Babrius ed. Crusius edit. minor.

I^{v} und VII^{v}. Ἔμμορέ τοι | τειμῇ ὅς τ' ἔμ- | μορε γείτονος | αἰσθλοῦ· λείου.

Beide tafeln von der hand des schülers, wie die fehler in dem Hesiodvers (werke und tage 387) τειμή und αἰσθλοῦ andeuten. die unterschrift λείου unter beiden tafeln (von λειόω = λεαίνω glätte) wie unter VII^{v} [σ]φαλερά aber daneben ὡρέως (= ὡραίως) scheinen eine censur des lehrers zu geben, der auch VII^{v} deutlich durchgestrichen hat. es folgen auf II—VI 14 fabeln des Babrius geschrieben in vielen absätzen nach diktat des lehrers, wie Crusius im einzelnen gezeigt hat. der text ist vielfach vom lehrer zurechtgemacht, mitunter ist „eine dürre, schulmeisterliche ὑπόθεσις in mehr als zweifelhaften versen" an die stelle der lebendigen Erzählung des Babrius getreten (s. Crusius s. 238; Babrius ed. min. p. 43). — weitere benutzung des Babrius im schulunterricht veranschaulicht pap. Amherst II 26 (um 400 n. Chr.), der fab. XI. XVI teilweise mit lateinischer übersetzung enthält (vgl. Radermacher Rh. Mus. 57, 142 f.; Ihm Hermes 37, 147 f.).

17 Wachstäfelchen. Bodleian library gr. inscr. 4.

Θεὸς οὐδ' ἄνθρωπος Ὅμηρος.

Angeführt von Hesseling Journ. hell. st. XIII (1892/3) 296. Ueber Homer im Unterricht s. Ziebarth, Zum griech. Schulwesen. Oesterreich. Jahreshefte 1910.

18 Holztafel im Institut français zu Cairo. Unzialschrift aus guter zeit. P. Jouguet u. G. Lefebvre Bull. corr. hell. XXVIII (1904) 207.

[Ὣς οἳ μὲν]
Τρῶες φυλακὰς ἔχον αὐτὰρ Ἀχαιοὺς θεσπεσίη ἔχε [φύζα, φόβου κρυόεντος]
εταίρ(η), πένθει [δ'] ατλήτω βεβολήατο πάντες ἄριστοι. [ὡς δ' ἄνεμοι]
δύο πόντον ορίνετον οχθηόεντα, βορέης καὶ ζέφυρος, τὼ δὲ Θράκ(η)θ[εν ἄητον],
[ἐλθόντ' ἐξ]απίνης· ἄμυδις δέ τε κῦμα κελαινὸν κορθύεται πολλὸν [δὲ παρὲξ ἅλα φῦκος ἔχευεν].

Homer I 1—7 ohne wortabteilung in unzialschrift. 2 εταίρου. 3 die ganze zeile 3 ist vom schüler wiederholt.

ÜBUNG IN SILBEN- UND WORTABTEILUNG

19 Holztafel. pap. Heidelberg. 305. (0,51×0,009) Crusius Philol. 64, 146; Ziebarth aus d. griech. Schulw. s. 108.

Ἄρ		ξαι	καὶ	
	χεὶρ		στί	χον
ἀγα		θὴ	ὀρ	θόν
κα		λὰ		
γράμ		ματα		

Rechts unten

κ]αλὰ γράμματα
ἄρξ]αι καὶ χεὶρ στί-
χον ὀρθόν.

20 Zwei unverbundene weiss gestrichene brettchen im Berliner Museum, erwähnt von P. Schubart das Buch bei den Griech. u. Röm. (1907) 17, hier mitgeteilt nach eigenen notizen.

Ὥς | δ᾽ ὅτε | κινήσηι | Ζέφυρος | βαθὺ | λήϊον | ἐλθών

Folgen die verse Β 147—159, bei denen die worttrennung durch striche bezeichnet ist, und unten rechts Παχων ϛ′, das datum der schularbeit. ganz ähnlich scheint Brit. Mus. Add. 33293. holztafel, weiss gestrichen. vorderseite Γ 273—277, rückseite v. 278—285 mit silbenaccent und worttrennung. III jh. n. Chr. nach Kenyon Journ. hell. stud. 29, 39. vgl. auch das weisse Ostrakon Brit. Mus. 18711, auf welches ein schüler nach diktat Eur. Phoen. 107—118, rücks. 128—139 geschrieben hat. H. R. Hall, Class. Rev. 18 (1904) 2.

KONJUGIERÜBUNGEN

25 Pap. erzh. Rain. A. N. 534 Fayum (VI n. Chr.) bei Wessely Stud. s. LVIII.

[γράφε]τ[α]ι	ἐγεγράφθην
γράφεσθ[ον]	ἐγεγράφθης
γράφεσθον	ἐγεγράφθη
γραφόμεθα	[ἐγρ]άφθητον
γράφεσθε	ἐγραφθήτην
[γράφον]ται	ἐγράφθημεν
. . . ικος	ἐγράφθητε
. . . μ]ην	ἐγρά[φθησαν]
. . . . .	. . . . .

22 Holztafel. Brit. Mus. Add. 37516. Kenyon Journ. hell. stud. 29, 30 f.

Recto

ὁ Πυθαγόρας φιλόσοφος ἀποβὰς καὶ γράμματα διδάσκων συνεβούλευεν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι. | τοῦ

Πυθαγόρου φιλοσόφου ἀποβάντος καὶ γράμματα διδάσκοντος λόγος ἀπομνημονεύεται συνβουλεύοντος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπ[έ]χεσθ[αι] | τῷ Πυθαγόρᾳ φιλοσόφῳ ἀποβάντι καὶ γράμματα διδάσκοντι ἔδοξεν συνβουλεῦσαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι | τὸν Πυθαγόραν φιλόσοφον ἀποβάντα καὶ γράμματα διδάσκοντά φασιν συνβουλεῦσαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι | ὦ Πυθάγορε φιλόσοφε ἀποβὰς καὶ γράμματα διδάσκον σύ ποτε συνεβουλεύσατον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι

καὶ δυκῶς· | τὼ Πυθαγόρα φιλοσόφω ἀποβάντην καὶ γράμματα διδάσκοντε συνβουλευέτην τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι | τοῖν Πυθαγόροιν φιλοσόφοιν ἀποβάντοιν καὶ γράμματα διδασκόντοιν λόγος ἀπομνημονεύεται συνβουλευόντοιν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνω[ν] ἀπέχεσθαι | τοῖν Πυθαγόροιν φιλοσόφοιν ἀποβάντοιν καὶ γράμματα διδασκόντοιν ἔδοξεν συνβουλεῦσαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι | τὼ Πυθαγόρα φιλοσόφω ἀποβάντην καὶ γράμματα διδάσκοντέ φασιν συνβουλεῦσαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι | ὦ Πυθαγόρα φιλοσόφω ἀποβάντην καὶ γράμματα διδάσκοντε σφώ ποτε συνβουλευσάτην τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι

καὶ πληθυντικῶς· | οἱ Πυθαγόραι φιλόσοφοι ἀποβάντες καὶ γράμματα διδάσκοντες συνεβουλεύσθην τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι | τῶν Πυθαγορῶν φιλοσόφων ἀποβάντων καὶ γράμματα διδασκόντων λόγος ἀπομνημονεύεται συνβουλευσάντων τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι | τοῖς Πυθαγόραις φιλοσόφοις ἀποβᾶσι καὶ γράμματα διδασκόντοις ἔδοξεν συνβουλεῦσαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι | τοὺς Πυθαγόρας φιλοσόφους ἀπο[βάν]τας καὶ γράμματα διδάσκοντάς φασιν συνβουλεῦσαι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσθαι | ὦ Πυθαγόραι φιλόσοφοι ἀποβάντες καὶ γράμματα διδάσκοντες ὑμεῖς ποτε συνβουλευέτιν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐναιμόνων ἀπέχεσ[θαι]

Die abwandlung dieses übungssatzes durch sämtliche kasus des subjekts erfolgte, wie A. Brinkmann Rhein. Mus. 65, 152 erkannt hat, genau nach der grammatischen vorschrift, die auf taf. 30 erhalten und von Brinkmann auch in den Progymnasmata des Theon nachgewiesen ist.

Verso.

εὐκτικά
νικοῖμι
νικοῖς
νικοῖ
παρακ(είμενα)
νενικήκοιμι
νενικήκοις
νενικήκοι
ἀό(ριστα)
νικήσαιμι
νικήσαις
νικήσαι
μέλ(λοντα)
νικήσοιμι
νικήσοις
νικήσοι
δυικά
νικοῖτον
νικοίτην
παρακ(είμενα)
νενικήκοιτον
νενικηκοίτην
ἀό(ριστα)
νικήσαιτον
νικησαίτην
μέλ(λοντα)
νικήσοιτον
νικησοίτην

πληθυντικά
νικοῖμεν
νικοῖτε
νικοῖεν
παρακ(είμενα)
νενικήκοιμεν
νενικήκοιτε
νενικήκοιεν
ἀό(ριστα)
νικήσαιμεν
νικήσαιτε
νικήσαιεν
μέλ(λοντα)
νικήσοιμεν
νικήσοιτε
νικήσοιεν
παθητικά
νικοίμην
νικοῖο
νικοῖτο
παρακ(είμενα)
νενικηκοίμην
νενικήκοιο
νενικήκοιτο
ἀό(ριστα)
νικηθείην
νικηθείης
νικηθείη
μέ(σα) ἀό(ριστα)
νικησαίμην
νικήσαιο
νικήσαιτο

μέλ(λοντα)
νικηθησοίμην
νικηθήσοιο
νικηθήσοιτο
μέ(σα) μέλ(λοντα)
νικησοίμην
νικήσοιο
νικήσοιτο
δυικά
νικοίμεθον
νικοῖσθον
νικοίσθην
παρακ(είμενα)
νενικηκοίμεθον
νενικήκοισθον
νενικηκοίσθην
ἀό(ριστα)
νικηθείητον
νικηθειήτην
μέ(σα) ἀό(ριστα)
νικησαίμεθον
νικήσαισθον
νικησαίσθην
μέλ(λοντα)
νικηθησοίμεθον
νικηθήσοισθον
νικηθησοίσθην
μέ(σα) μέλ(λοντα)
νικησοίμεθον
νικήσοισθον
νικησοίσθην

πληθυντικά
νικοίμεθα
νικοῖσθε
νικοῖντο
παρακ(είμενα)
νενικηκοίμεθα
νενικήκοισθε
νενικήκοιντο
ἀό(ριστα)
νικηθείημεν
νικηθείητε
νικηθείησαν
μέ(σα) ἀό(ριστα)
νικησαίμεθα
νικήσαισθε
νικήσαιντο
μέλ(λοντα)
νικηθησοίμεθα
νικηθήσοισθε
νικηθήσοιντο
μέ(σα) μέλ(λοντα)
νικησοίμεθα
νικήσοισθε
νικήσοιντο
μετοχαί
νικῶν
παρακ(είμενα)
νενικηκώς
ἀό(ριστα)
νικήσας
μέλ(λοντα)

νικήσων
δυικά
νικόντε
παρακ(είμενα)
νενικηκότε
ἀό(ριστα)
νικήσαντε
μέλ(λοντα)
νικήσοντε
πληθυντικά
νικόντες
παρακ(είμενα)
νενικηκότες
ἀό(ριστα)
νικήσαντες
μέλ(λοντα)
νικήσοντες
παθητικά
νικόμενος
παρακ(είμενα)
νενικημένος
ἀό(ριστα)
νικηθείς
μέ(σα) ἀό(ριστα)
νικησάμενος
μέλ(λοντα)
νικηθησόμενος
μέ(σα) μέλ(λοντα)
νικησόμενος

δυικά
νικομένω
παρακ(είμενα)
νενικημένω
ἀό(ριστα)
νικηθέντε
μέ(σα) ἀό(ριστα)
νικησαμένω
μέλ(λοντα)
νικηθησομένω
μέ(σα) μέλ(λοντα)
νικησομένω
πληθυντικά
νικόμενοι
παρακ(είμενα)
νενικημένοι
ἀό(ριστα)
νικηθέντες
μέ(σα) ἀό(ριστα)
νικησάμενοι
μέλ(λοντα)
νικηθησόμενοι
μέ(σα) μέλ(λοντα)
νικησόμενοι
ιη

„Das paradigma ist ganz nach der schablone durchkonjugiert. so wird der optativ des passiven perfekts . . . gebildet.“ Brinkmann.

HOMERPRÄPARATION

23 Berliner Papyr. n. 5014 bei Erman-Krebs aus d. Papyr. d. Kgl. Mus. s. 232.

Πη[ληϊάδεω]	παιδὶ το[ῦ Π]ηλέως
Ἀχιλῆος	τοῦ Ἀχιλλέως
οὐλομένην	ὀλεθρίαν
ἣ	ἥτις
μυρία	πολλὰ
Ἀχαιοῖς	τοῖς Ἕλλησι
ἄλκεα	κακὰ
[ἔθηκ]εν	ἐποίησεν
[πολ]λὰς δὲ	πλείστας δὲ
[ἰφ]θίμους	ἰσχυρὰς
ψυχὰς	τὰς ψυχὰς
Ἡρώων	τῶν ἡμιθέων ἀνδρῶν
αὐτοὺς δὲ	τὰ δὲ σώματα αὐτῶν
ἑλώρια	ἑλκίσματα
	σπαράγματα (*sic*)
τεῦχε	ἐποίει
κύνεσι	τοῖς κυσὶ
οἰωνοῖσι δὲ πᾶσι	καὶ πᾶσι τοῖς σ[αρ-
	κο]φά[γ]οι[ς]
	ὠρνέοις λεγ[ομένοις]
Διὸς δὲ	ἡ δὲ τοῦ Διὸ[ς]
ἐτελείετο	ἐτελειοῦτο
βουλή	ἡ γνώμη
ἐξ οὗ δὴ	ἀφ' οὗ δὴ χρό[νου]
τὰ πρῶτα	τὴν ἀρχὴ[ν]
διαστήτην	[δι]έστη[σαν]

Verso

ὁ γὰρ	οὕτως [γὰρ]
βασιλῆι	[τῷ] βασιλ[εῖ]
χωλωθεὶς	[ὀργισ]θεὶς
νοῦσον	λιμικὴν νόσον
ἀνὰ στρατὸν	ἀνὰ τὸ στράτευμα
ὦρσεν	ἐνέβαλεν
κακήν	κακω[τι]κὴν
ὀλέκοντο δὲ	ἀπόλυντο δὲ
λαοὶ	οἱ ὄχλοι
οὕνεκα	[δι]ότι
τὸν Χρύσιν	τὸν πατέρα Χρύσιν
[ἠτί]μισεν	ἀτίμως ἀπέπεμψεν
[ἀρητ]ῆρα	τὸν ἱερέα
[Ἀτρε]ίδης	ὁ τοῦ Ἄτρεως παῖς
[θ]οὰς	ταχείας
[ἐ]πὶ νῆας	ἐπὶ τὰς ναῦς
[Ἀχ]αιῶν	[τῶ]ν Ἑλλήνων

Präparation d. h. paraphrase von A 1—6, 9—12 v. 3 ist Ἄϊδι προΐαψεν ausgelassen. hinter verso 14 fehlt ὁ γὰρ ἦλθε.

FREIE ÜBUNGEN

24 Ostrakon aus Theben. h. 0,20, br. 0,10—0,07. unzialschrift. P. Jouguet u. G. Lefebvre Bull. corr. hell. XXVIII (1904) 201; O. Crusius Philol. 64 (1905) 142 Th. Reinach Bull. corr. hell. XXIX 257; Leo Herm. 40, 159; Sonnenburg Human. Gymn. 1909, 201.

[Π]ατὴρ ποθ' υἱὸν εὐ πορεῦν-|τα τῷ βίῳ καὶ μηδὲν | αὐτῷ τὸ σύνολον δωρούμε-νον ἐπὶ τὸν Σκύθην Ἀνά-|χαρσιν ἦγεν εἰς κρίσιν· | ὀβόα δ' ὁ υἱὸς τοῦτον μὴ | θέλων τρέφειν· οὐκ οἰκίαν, | οὐ κτῆμα, οὐ χρησοῦ βάρος; | Ποῖός τις οὖν τύραννος ἢ ποῖος κριτὴς || ἢ νομοθέτης ἀρχαῖος ἐνδίκως ἐρεῖ; (ἔτους) δ´ Αὐτοκράτορος Καίσαρος Τίτου Αἰλ[ίου Ἀ](δρι)δριανοῦ Ἀντωνίνου.

Versabteilung nach Crusius. 6 ὁ δ' υἱὸς ἐβόα Crusius, was der nach dem diktat des lehrers schreibende schüler falsch stellte; ἐβόα δ' ὁ υἱὸς μὴ θέλων αὐτὸν τρέφειν Rein. ἐβόα δ' ἐκεῖνος· τοῦτον οὐ θέλω τρέφειν Leo. 8 οὐ κτῆμα ⟨τ'⟩ Crusius. nach βάρος etwa αὐτῷ χορηγεῖν Leo.

25 Fayûm papyrus. Grenfell-Hunt Greek Papyri II n. 84; Sudhaus Rhein. Mus. 56, 309. IV—V jh. n. Chr. vgl. Sonnenburg Human. Gymn. 1909, 204.

Υἱὸς τὸν εἴδιον | πατέραν φωνεύσας καὶ | τοὺς νόμους φοβή|θεὶς ἔφυγεν εἰς ἐρη||μίαν : καὶ διὰ τῶν ὀ[ρέων] παρερχόμενος | ἐδιώκαιτο ὑπὸ λέ|οντος : καὶ διωκό|μενος ὑπὸ τοῦ λέ||ω[ντος] ἀνῆλθεν εἰς | δέν[δρον : καὶ] ηὑρὼν | δράκοντ[α ἀνερχό]||μενος ἐπὶ τὸ δέ|δρον καὶ δηνά||μενος ἀνελθεῖν | [διὰ τὸν] δράκοντα | [πάλιν κ]ατ[ῆλ]θε κ[ακουρ]γία οὐ λ|ανθάνει θεόν.

ἄει τὸν θεῖον τοὺς | κακοὺς πρὸς τὴ|ν δέκην.

14 sinn: ‘und da er hätte hinaufklettern können’, also nicht ⟨μὴ⟩ einschieben 20 ἄει = ἄγει Sudh.

26 Quader aus dem unteren Gymnasium von Priene. Inschr. v. Priene 316a.

Τῶν ἐφόρων· | Κλεομένους | Αὐγέου Κυρίου | Τυρταίου || Θηρικύωνος | Λυσάνδρου | Γυλίππου | Βρασίδα | Ἄγιδος || Δωριέως | Ὀθρυάδα | Ζευξιδάμου | Ζμινδάρου | Λεωτρεφίδου || Λεωνίδου.

„Der junge, der die namen der ‘ephoren’ einhauen sollte, hat sich die sache leicht gemacht. er nahm aus der spartanischen königsliste die bekannten namen Kleomenes, Agis, Leonidas, sowie dessen bruder Dorieus und Leotychides, den er sich als Leotrephides mundgerecht macht, dazu Zeuxidamos. diese namen standen bei Herodot; ebenso Othryadas, der held im kampfe um die Thyreatis. dazu nahm er den berühmten dichterhelden Tyrtaios, dessen gedichte er wahrscheinlich hatte auswendig lernen müssen, zwei aus Thukydides’ geschichte des peloponnesischen krieges bekannte gestalten Brasidas und Gylippos und den bei Kyzikos gefallenen nauarchen Mindaros. nachweislich Ephoros ist von allen, soviel ich sehe, nur Brasidas im jahre 431/30 gewesen.“ Hiller von Gaertringen.

27 Schul-wachstafel aus der nekropole von Memphis. (Saggara). h. 0,177, br. 0,138, bestehend aus fünf beiderseitig mit wachs überzogenen tafeln. Kursivschrift aus der zeit des Diokletian oder Constantin herausg. v. H. Weil Mélanges Perrot 331. vgl. Grafton Milne Journ. hell. st. 28, 127. text auf taf. II^{v} und V^{r}.

Αἴας ἑαυτὸν ἔκταν Ἕκτορος ξίφει ὡς ἐστερήθη | τῶν Ἀχιλλέως ὅπλων. — Λίαν ὁ τλήμων ἔλαβεν | Παλαμήδης λυγρὰ ψευδηγόροις λόγοισι | τοῖς Ὀδυσσέως. — Γυναικὸς ἕνεκεν ἔπεσεν | Δαρδάνου πόλι[ς] χάριν ⟨Δυσ⟩[ελ]ένης τῆς πικρᾶς | Λακ(ω)νίδος; — [Δάφνης τὸ] δένδρον γέγονεν | παρ-

θένος [Δάφνη] φεύγουσα Φοίβου λέ(κ)τρα | Γρυνείου [δρόμω]. — [Ἴ]καρος ἔλεξεν καταπεσὼν ἀπ' [αἰθέρος]· Ὑψηλὰ μὴ κόμπαζε, | μὴ πέ[σ]ῃς μ[ακρ]ά.

1 εας — εκτονεεκ — ξιφιν 2 στερειθητον . . ωπλων 3 εθλημονελαβεν παραμηνης 4 γορυς λογυσιντυς 5 γυνεκ 6 λακον. 7 ηπαρθενοι 8 φευουσαφοβ . . λευτ 8 γροιτου. die zahlreichen fehler vom schuler beim diktat gemacht. der text gehört zu den quasipoetischen exercitia nach rhetorischer schablone, die O. Crusius in den Mél. Nicol. 673 charakterisiert hat (O. Crusius G. A. Gerhard Mythol. Epigr. in einem Heidelberger Papyrus a. a. O. s. 615 f.).

28 a Diptychon aus Cairo. P. Jouguet G. Lefebvre, Bull. corr. hell. XXVIII (1904) 208 vgl. Crusius Phil. 64, 144.

seite A. Ὀργῆς ἕκατι κρυπτὰ μὴ 'κφάνῃς φίλου.

Kalligraphische übung, da der vers (Gnom. Monost. 416 vgl. Kock com. att. fr. II 536) viermal wiederholt ist.

28 b seite B.

Τί βλοσυροῦ κυανωπὸν ὕδωρ ἐπιβαίνετε [πόν]του
βύσσινα κολπώσαντες ἐφ' ὁλκάσι χίλια λαίφη;
τί πλόον ἐντύνεσθε ταχεῖς ἐπὶ π(ά)τρια τείχη
μηδὲ γέρας νείμαντες ἐ(ν) ἀσπίσι πολλὰ καμόντος
εἰς ἀρετήν; ποῖον γὰρ ἀπείρεα μόχθον ἀνύσσας
οὐκ ἔτλην; ποῖον δὲ δι' ἄρεος ἄνδρα κατά[ντη
οὐ νυχ[ίαν] Πλούτωνος ἐς ἄκριτον [ἤ]λασα μοῖραν;

3 πίτρια 4 ἐς ἀσπ. 6 κατ' α[ἰχμήν] Weil bei Jouguet-Lefebvre κατά[ντη] Crusius. die verse (zeit des Nonnos?) sind dem schatten des Achilleus in den mund gelegt, worauf das wort λόγος am rand von v. 4 hindeutet. eine unleserliche zeile am schluss wird nach Crusius' vermutung die situation geschildert haben.

VOLLSTÄNDIGE SCHULHEFTE

29 Papyrus Bouriant n. 1. elf blätter (0,09×0,08) mit loch in der linken oberen ecke für den zusammenhaltenden faden. III–IV n. Chr. P. Jouguet und P. Perdrizet, Studien z. Palaeogr. u. Papyrkde. VI 148 f.

f. 1 p. 1 col. 1 αἴξ, βοῦς, γύψ, δρῦς, εὗς, Ζεύς, Ἧρ, Θρᾶξ, ἴς, κλώψ, λύγξ.
col. 2 μῦς, νοῦς, ξαρ (sic), οὗς, πούς, ῥώξ, σῦς, τίς, ὗς, φῶς, χρώς.
col. 3 ψάρ, ὤ[ς], Ἄμ[μων], Αἴα[ς], Ἄτλ[ας], ἀκτ[ίς], Βία[ς], Βέ[λος], Βῶρος.

p. 2 col. 1 [γίγ(?)α]ς, [γῆρ]υς *oder* [Γαυρε]ύς, —, —ν, [δέν]δρον, —ης, [δαίμ]ων, [δέ]μας, [Ἔρ]ως, [Ἑρμ]ῆς, Ἕ[κ]τ[ω]ρ, —ρ . .

col. 2 Ζῆθος, Ζαγρεύς, Ζήνων, Ζήτης, Ἥρα, Ἥβη, Ἥρως, Ἠχώ, Θαλῆς, Θησεύς, Θέστωρ, Θόας.

f. II p. 1 col. 1 Ἶφις, ἶβις, Ἰώ, Ἰνώ, Κάλχας, Κηφεύς, Κάδμος, Κρέων, Λάδων, Λυγκεύς, Λάχης, Λίχας.

col. 2 Μάρω[ν], Μέμν[ων], Μαίω[ν], Μέντωρ, Νέσσος, Νέστωρ, Νιλεύ[ς], Νηρεύ[ς], Ξέρξης, ξουθός, Ξάνθος, ξένο[ς].

p. 2 col. 1 [Ὀϊ]λεύς, [Ὀρφ]εύς, [Οἰν]εύς, [οἴ]αξ, [Πη-λ]εύς, [Πε]νθεύς, [Περ]σεύς, [Πρ]ωτεύς, —σος, —ω., —ος, —ος.

col. 2 σῶσον, Σιλεύς, Σόλων, Σίκων, Τυδεύς, Τηρεύς, Τεῦκρος, Τῖφυς, Ὕλλος, ὕμνος, ὕ[π]νος, Ὑμήν.

f. III p. 1 col. 1 Φῶκος, Φρῖ⟨ξο⟩ς, Φαίαξ, Φηγεύς, Χάροψ, χάριν, Χρύσης, Χαίρων, Ψαῦμις, ψῆφος, Ὦτος, Ὧρος.

col. 2 Ἀχιλλε[ύς], Αἰακός, Ἀθάμα[ς], Ἀντήν[ωρ], βάτραχ[ος], Βούσιρι[ς], Βιήνω[ρ], Βέλλερ[ος], Γανύκτω[ρ], Γοργίας, Γαλ[], Γ—.

p. 2 col. 1 [Δαίδ]αλος, [Δημ]έας, [Δη]μοφῶν, —νος, —τος, [Εὐμή]δης, [Εὔμηλος], —ος, [Ζά-κυ]νθος, [Ζωΐ]λος, [Ζέφ]υρος, —.

col. 2 Ἥφαιστος, Ἥλιος, Ἡρώδης, Ἡρακλῆς, Θέρσανδρος, Θούδιππος, Θάμυρις, Θερσίτης, Ἴφιδος, Ἴφικλος, Ἰάσων, Ἴκαρος.

f. IV p. 1 col. 1 Καλλίας, Κλεινίας, Κέρβε⟨ρ⟩ος, Καπανεύς, Λάμαχος, Λυσίας, Λεοντεύς, Λέανδρος, Μαρσύας, Μένανδρος, Μοσχίων, Μενεσθεύς.

col. 2 Νικο[κλῆς], Νικ[ίας], Νηρε[ΐς], Ναύ[βολος?], Ξενοφῶν, Ξερξ[ήνη], Ξίσουθρος, Ξανθίππη, Ὅμηρος, Ὀφέλτ[ης], Οἰδίπους, Ο—.

p. 2 col. 1 [Πάτρο]κλος, [Πρίαμ]ος, —ωρ, [Πίν]δαρος, [Ῥ—]ος, Ῥ[ωμ]ύλος, [Ῥηξή]νωρ, [ῥαβ]δοῦχος, [Σθέ]νελος, [Σκά]μαν[δ]ρος, [Σαρ]πη[δών], —.

col. 2 Τήλεφος, Τιθωνός, Τυφωεύς, Τελαμών, Ὑριεύς, Ὑπέρης, Ὕθαλος (*sic*), Ὕελ·λ·ος, Φέρεκλος, Φορμίων, Φήριος, Φάληρος.

f. V p. 1 Χαρικλῆς, Χ(ρ)έμυλος, Χρόμιος, Χαιρεφῶν, Ψαύμιος, Ψηρίας, Ὠρίων, Ὤλενος.

p. 2 [Ἀγα]μέμνων, [Ἀν]τίλοχος, [Ἀγ]απήνωρ, [Ἀρί]σταρχος, —ραχίδης, [Βα]σιλίδης, [Βα]κχυ λ λίδης, —]ιλιδης, —θος, —ευς.

Zu der liste der monosyllaba ist nach Crönert Stud. VI 185 ein grammatisches handbuch zu hülfe genommen worden. die zwei- und mehrsilbigen namen gehören meist der sage, dann auch der geschichte, der jüngeren dichtung und dem leben an. vgl. auch Sonnenburg Human. Gymn. 1909, 202.

f. VI. VII[r]

1. Ἰδὼν μυῖαν ἐπάνω τῆς τραπέζης αὐτοῦ εἶπεν· καὶ Διογένης παρασίτους τρέφει.
2. Ἰδὼν γ[υν]αῖκα διδα[σκ]ομένην γράμματα εἶπεν· οἷον ξίφος ἀκονᾶται.
3. Ἰδὼν γυν[α]ῖκα γυ[ν]αικὶ συμβουλεύουσαν εἶπεν· ἀσπὶς παρ' ἐχίδνης φάρμακον πορίζεται.
4. Ἰδὼν Αἰθίοπα καθαρὸν τρώγοντα· ἰδοὺ ἡ νὺξ τὴν ἡμέραν πνίγει.
5. Ἰδὼν Αἰθίοπα δὲ χέζοντα εἶπεν· οἷος λέβης τέτρηται.

1 vgl. Diog. Laert. VI 40 2. vgl. Diog. fr. 56

f. VII[v]—IX.

1. Ἀρχὴ μεγίστη τοῦ φρονεῖν τὰ γράμματα.
2. Βίος βίου δεόμενος οὐκ ἔστιν βίος. (Γνώμ. μονοστ. 74)
3. Γέροντα τίμα τοῦ θεοῦ τὴν εἰκόνα.
4. Δένδρον παλαιὸν μεταφυτεύειν δύσκολον. (Com. Gr. fr. II 523 Kock)
5. Ἔρως ἁπάντων τῶν θεῶν παλαίτατος.
6. Ζήσεις βίον κράτιστον ἢν θυμοῦ κρατῇς. (Γνώμ. μον. 186)

7. Ἦθος πονηρὸν φεῦγε καὶ κέρδος κακόν. (Γνῶμ. μον. 204)
8. Θάλασσα καὶ πῦρ καὶ γυνὴ τρίτον κακόν. (ib. 231)
9. Ἴση λεαίνης καὶ γυναικὸς ὠμότης. (ib. 267)
10. Κάλλιστα φημὶ χρημάτων τὰ κτήματα.
11. Λαβὼν πάλιν δὸς ἵνα λάβῃς ὅταν θέλῃς. (vgl. Γνῶμ. μον. 317)
12. Μισῶ πένητα πλουσίῳ δωρούμενον. (Γνῶμ. μον. 360)
13. Νόμῳ τὰ πάντα γίνεται καὶ κρίνεται. (ib. 368)
14. Ξένους ξένιζε μήποτε ξένος γένῃ. (ib. 400)
15. Ὁ νοῦς ἐν ἡμῖν μαντικώτατος θεός. (vgl. Γνῶμ. μον. 434)
16. Πατὴρ ὁ θρέψας κοὐχ ὁ γεννήσας πατήρ.
17. Ῥᾴθυμος ἐὰν ἔσῃ πλούσιος πένης ἔσῃ. (Γνῶμ. μον. 472)
18. Σῶσον σεαυτὸν ἐκ πονηρῶν πραγμάτων.
19. Τὸν ἐλεύθερον δεῖ πανταχοῦ φρονεῖν μέγα. (Menander, Ἥρ. fr. 1)
20. Ὑπερηφανία μέγιστον ἀνθρώποις κακὸν. (Γνώμ. μον. 515)
21. Φίλους ἔχειν νόμιζε θησαυροὺς ἔχειν. (ib. 526)
22. Χάριν φίλοις εὔκαιρον ἀπόδος ἐμ μέρει.
23. Ψευδὴ(ς) διαβολὴ τὸν βίον λυμαίνεται. (ib. 553)
24. Ὦ τῶν ἁπάντων χρημάτων πλείστη χάρις.

f. IX—XI. Babrius Prol. 1—11.

f. XIv [γένοιτο ε]ὐτυχῶς τῶι [τοῦτο ἔ]χοντι καὶ τῶι [σπουδῆι ἀν]αγινώσκοντι, [ἔτι μᾶλ]λον δὲ τῶι [πάντα νο]οῦντι. (So Crönert, Stud. VI 185)

Vgl. die formel auf christlichen grabinschriften von Aegypten εὐτυχῶς τῷ γράψαντι καὶ τῷ ἀναγιγνώσκοντι in der Introduction (Sect. V) zu Lefebvre, Recueil des inscriptions grecques-chrétiennes d'Egypte.

Über die fünf Diogenessprüche und das spruchalphabet s. Crönert s. 185. die Babriusverse nach einer vorlage, nicht nach diktat geschrieben, wie Sonnenburg a. a. o. 203 an dem fehler in v. 9 φιλον αὐτης (für φίλῳ ναύτῃ) nachweist.

30 Schulbuch bestehend aus acht holztafeln $10^5/_8$ in.×$3^3/_4$ in., verbunden durch seidene schnüre, fortlaufend paginiert α—π (μ und ν fehlt, weil eine tafel verloren ist), beschrieben nur sieben seiten (α—δ, η—ι). British Museum Add. m. s. 37533. F. G. Kenyon Journ. hell. stud. 29 (1909) 32f. vgl. die meisterhafte analyse des inhalts von A. Brinkmann aus dem antiken schulunterricht, Rh. Mus. 65 (1910) 149ff., ferner H. Lamer Neue Jahrb. f. Phil. 1909, 581f. Internat. Wochenschr. 1909, 789.

α) Ἐπαφροδείτω[γ] τιμῶ τοῦτον δοξάζω τοῦτον πρεσβεύω τοῦτον γεραίρω τοῦτον σεμνύνω τοῦτον

ἀτιμάζω τοῦτον ἐξουδενίζω τοῦτον ὑβρίζω τοῦτον λοιδορῶ τοῦτον ὀνιδίσω τοῦτον ἐγκωμιάζω τοῦτον | ἐπαινῶ τοῦτον ἀποδέχομαι τοῦτον

καλῶ τοῦτον φωνέω τοῦτον ἐγκαλῶ τοῦτον ἐπικαλοῦμαι τοῦτον οὐ λέγεται ἐπικαλῶ μιζῶ τοῦτον ἐχθαίρω τοῦτον

ἀποστρέφομαι τοῦτον οὐ λέγεται ἀποστρέφω

βδελύττομαι τοῦτον οὐ λέγεται βδελύττω

φιλῶ τοῦτον ἀγαπῶ τοῦτον στέργω τοῦτον

φεύγω τοῦτον ἐκτρέπομαι τοῦτον

δίδωμι τοῦτο τούτω συγχορῶ τοῦτο τούτω παραχωρῶ τοῦτο τούτω προξενῶ τοῦτο τούτω χαρίζομαι τοῦτο τούτω ψηφίζομαι τοῦτο τούτω πρυτανεύω τοῦτο τούτω παρέχω τοῦτο τούτω ἀπονέμω τοῦτο τούτω

λαμβάνω τοῦτο δέχομαι τοῦτο προσίεμαι τοῦτο

ἔχω τούτου

εὐπορῶ τοῦτον εὐτυχῶ τοῦτον πάθος οὐκ ἔχει

πλουτῶ οὐ λέγεται πλουτοῦμαι εὐδοκιμῶ πάθος οὐκ ἔχει

δέρω τοῦτον πλαιστῶ τοῦτον

β) παίω τοῦτον τύπτω τοῦτον ἀμύνομαι τοῦτον τιμωροῦμαι τοῦτον διαχρῶμαι τοῦτον ἀναιρῶ τοῦτον ἐκποδὼν ποιοῦμαι τοῦτον ἀποκτείνω τοῦτον

συναίρομαι τούτω ἐπαρκῶ τούτω ἐπικουρῶ τούτω βοηθῶ τούτω συμμαχῶ τούτω συναγωνίζομαι τούτω

ἐπαμύνω τούτω συνίσταμαι τούτω συνλαμβάνομαι τούτω συμπνέω τούτω

ὑπεραγωνίζομαι τούτου ὑπερμαχῶ τούτου σώζω τοῦτον ῥύομαι τοῦτον φυλάσσω τοῦτον τηρῶ τοῦτον

νικῶ τοῦτον

περιγίγνομαι τούτου κρατῶ τούτου ἐπικαλοῦμαι τοῦτον οὐ λέγεται ἐπικαλῶ

περιέρχομαι τοῦτον τὸν τόπον περινοστῶ τοῦτον περιπολλῶ τοῦτον

βαδίζω περιεργάζομαι τοῦτο καταγκόπω τοῦτο κατα-

πτεύω τοῦτο ἀνιχνεύω τοῦτο ἐραυνῶ τοῦτο ζητῶ τοῦτο πολυπραγμονῶ τοῦτο ὠτακουστῶ τοῦτο

ὀργίζομαι τούτω οὐ λέγεται ὀργίζω μηνιῶ τούτω ἀγανακτῶ τούτω δυσχεραίνω τούτω μνησικακῶ τούτω χολιαίνομαι τούτω ἐπεξέρχομαι τούτω

ἄχθομαι ἐπὶ τούτω λυποῦμαι ἐπὶ τούτω ἀηδῶς ἔχω

γ) ἀναμιμνήσκομαι τοῦτο

ἀναπολλῶ τοῦτο ἀνανεοῦμαι τοῦτο ἀναφέρω τοῦτο

φαντάζομαι τοῦτο προορῶμαι τοῦτο ὀνειροπολλῶ τοῦτο

ἀκούω τούτου ἀκροῶμαι τούτου πυνθάνομαι τούτου

συνίημι τοῦτο νοῶ τοῦτο προσκαρτερῶ τούτω προσεδρεύω τούτω

προτρέχω τούτω ἐπιμελοῦμαι τούτου

φιλολογῶ φιλοπονῶ ἀπαγγέλω

ὁρῶ τοῦτον θεωρῶ τοῦτον βλέπω τοῦτον θεῶμαι τοῦτον

προστάττω τούτω κελεύω τούτω [[βασιλεύω τούτω]] ἄρχω τούτου βασιλεύω τούτου παρακελεύω τούτω

συμβουλεύω τούτου παραινῶ τούτω παρεγ(γ)υῶ τούτω

προτρέπομαι τοῦτον οὐ λέγεται προτρέπω παροξύνω τοῦτον ἀκονῶ τοῦτον ἐπαίρω τοῦτον ἀναιγείρω τοῦτον παρορμῶ τοῦτον

ἐρεθίζω τοῦτον

σωφρονίζω τοῦτον διδάσκω τοῦτον παιδεύω τοῦτον νουθετῶ τοῦτον

ἄγαμαι τοῦτον θαυμάζω τοῦτον

ζηλῶ τοῦτον μακαρίζω τοῦτον εὐδαιμονίζω τοῦτον

θέλω τοῦτον βούλομαι τοῦτον οὐ λέγεται βούλω περὶ πολλοῦ ποιοῦμαι τοῦτον

δ) διὰ σπουδῆς ἔχω τοῦτον προθυμῶ τοῦτον προσθῦμαι οὐ λέγεται προθυμῶ ἀντιποιοῦμαι οὐ λέγεται ἀντιποιῶ

ἀντιλαμβάνομαι τούτου ἐφίεμαι τούτου ὀρέγομαι τούτου

δωροῦμαι τοῦτον χαρίζομαι τοῦτον φιλοτιμοῦμαι τοῦτον

παραλαμβάνω τοῦτον παραδέχομαι τοῦτον ξενίζω τοῦτον προξενῶ τοῦτον

τρέφω τοῦτον αὐξάνω τοῦτον προβιβάζω τοῦτον σπένδω οὐ λέγεται σπένδομαι ἐπίγομαι οὐ λέγεται ἐπίγω κατεπίγω τοῦτον

διώκω τοῦτον
καταλαμβάνω τοῦτον
παρακαλῶ τοῦτον λιτανεύω τοῦτον οὐ λέγεται λιτανεύομαι
δέομαι τούτου ἀντιβολῶ τοῦτον ἱκετεύω τοῦτον
γράφω τούτῳ ἐπίσταμαι τούτῳ
ἀσπάζομαι τοῦτον προσκυνῶ τοῦτον μιμοῦμαι τούτου οὐ λέγεται μιμῶ
αἰτιῶμαι τοῦτον μέμφομαι τοῦτον προφισίζομαι τοῦτον
φέρω τοῦτον ἄγω τοῦτον
ἕλκω τοῦτον εὕρω τοῦτον
ἐλέγχω τοῦτον πνίκω τοῦτον καταδυσσωπ[ῶ] τοῦτον αἰτοῦμαι τοῦτον αἰσχύνομαι τοῦτον οὐ λέγεται αἰσχύνω
καταισχύνω τοῦτον
[νοσῶ τοῦτο] ἀρρωστῶ ἀσθενῶ νωθρεύω
ἀγοράζω τοῦτο ὠνοῦμαι τοῦτο
ἀφισβητῶ τούτῳ φιλονικῶ τούτῳ διαφέρομαι τούτῳ διαπληχθίζομαι τούτῳ
φλυαρῶ τοῦτον φληναφῶ τοῦτον
καταφλυαρῶ τούτου εὐαγγελίζω τοῦτον
ὑποβάλλω τούτῳ ἀναλαμβάνω τοῦτον ἀνακτῶμαι τοῦτον

Blatt ε ist leer.

Blatt ζ ist leer.

η) τὸ α δίστιμον τὸ β μέσον τὸ γ μέσον τὸ δ μέσον τὸ ε βραχύ τὸ ζ διπλοῦν τὸ η μακράν [*sic*] τὸ θ δασύ τὸ ι δίστιμον τὸ κ φιλόν τὸ λ ὑγρὸν καὶ ἀμετάβαλον τὸ μ ὑγρὸν καὶ ἀμετάβαλον τὸ ν ὑγρὸν καὶ ἀμετάβαλον τὸ ξ διπλοῦν τὸ ο βραχύ τὸ π φιλόν τὸ ρ ὑγρὸν καὶ ἀμετάβαλον τὸ σ ἡμίφωνον τὸ τ φιλόν τὸ υ δίστιμον τὸ φ δασύ τὸ χ̄ δασύ τὸ ψ διπλοῦν τὸ ω̄ μακρόν

τί καινὸν ἐν βίῳ καὶ παράδοξον; ἄνθρωπος. τίς ἡ τῶν πραγμάτων διδαχή; πεῖρα. τί τὸ ἡδὺ ἐν βίῳ; τὸ εὐθυμεῖν; τί πεῖθον τὸν ἄνθρωπον; λόγος. τί τὸ ἐν βίῳ ἰσχυροῦν; πλοῦτος καὶ ἀρετή. τίς ἡ τοῦ βίου πρᾶξις; καιρός. τί τὸ ἐν καιρῷ ὠφέλιμον; λῆμμα. τί τὸ ἄφθονον ἐν βίῳ; φιλοσοφία. τί ἡδὺ ἐν βίῳ ὃ χρὴ φεύγειν; γονή. τί πονηρὸν ἐν βίῳ; ζῆλος. τί τὸ ἐν ἴσῳ πλεονάζον; φρόνησις. τί γνώμης κάλλιον; τύχη.

τί πλούτο(υ) ἀναγκαιότερον; φρονιμότης. τίς ἡ τῆς φύσεως κρίσις; ἀνάγκη ἢ ἐπιθυμία. τί τὸ μὴ σιγχαῖνον τὸν βίον; ἐλπίς. τί τὸ εὔσχημον ἐν βίῳ; πίστις. τί τὸ διαβάλλον τὰς φύσις; γλῶσσα ἢ πάθος.

ϑ) τί τὸ τὰ χρήσιμα βλάπτειν [*sic*]; πόρου ἀσωτία. τί τὸ τοῖς θεοῖς ἀρέσκον; δίκαιον. τί τὸ ἐν κακοῖς γενόμενον ἀγαθόν; τόλμα ἢ βίος. τί παιδεύσι τὸν ἄνθρωπον; ἀνάγκη ἢ χρόνος. τί τὸ πρόσωπον ἄσχημα τοῦ βίου; πόνος. τίς ἡ μάθησις τῶν καιρῶν; τέλος.

τὸ ὄφρα καὶ τὸ ὅπως καὶ τὸ ἵνα καὶ τὸ ἐὰν τίνι συντάσσεται; τῇ ὑποτακτικῇ. τὸ ἂν καὶ τὸ εἴθε τίνι συντάσσεται; τῇ εὐκτικῇ. μετὰ τὴν μετοχὴν τὸ ῥῆμα οἷον ἐλθὼν ἀπήγγειλα ἐὰν εἴπης τὸ ῥῆμα ἐπενέγκον τὸ ἀπαρέμφατον οἷον βούλομαι γράψαι βούλομαι ἀπαγγεῖλαι.

κύριον ὄνομα οἷον Ἀγαμέμνων Ἀλέξανδρος Μενέλαος Ἀχιλλεύς Διομήδης Ὀδυσσεύς Σθενέ[λαος].

ἐρωτηματικὸν ὄνομα οἷον τίς ποῖος ποδαπός.

ἀοριστικὸν ὄνομα οἷον ὅσος οἷος ·/. ἀοριστικὸ[ν] ὁποῖος ὁπόσος ·|. πατρωνυμικὸν ὄνομα οἷον Πηλείδης Ἀτρείδης Πηλείων Ἀτρείων Νεστορίδης Πριαμίδης Δευκαλίδης Τελαμώνιος / κλητικὸν ὄνομα οἷον Νηλήιος ἵππος Ὀδυσσήιος οἶκος Ἀχιλλήια ὅπλα ·/. ὑπογοριστικὸν [*sic*] ὄνομα οἷον Ὀδυσσίσκος Ἀχιλλίσκος παιδάριον παιδίστη [*sic*] Φωκίων Γαννίων. συγκριτικὸν ὄνομα οἷον ὀξύτερος σφοδρότερος καλλείων ἀμείνων βραχείων ·/. ὑπερβολικὸν ὄνομα οἷον ὀξύτατος σφοδρότατος ταχύτατος.

ι) ἐπιθετικὸν ὄνομα οἷον καλός λευκός εὐειδής εὐφυής δυσιδής φόξος ἀνδρός δειλός. προσηγορικὸν ὄνομα οἷον ἄνθρωπος θηρίον ἵππος ὄνος βοῦς οἶκος τράπεζα. πῶς πρός τί ἔχον ὄνομα οἷον πατήρ υἱός ἀδελφός μήτηρ ἀδελφή συγγενής φίλος γαμβρός πενθερός θυγάτηρ γυνή. ἀπολελυμένον ὄνομα οἷον ταχύς σφοδρός βραχύς ὀξύς / παρώνυμον ὄνομα οἷον Θέων Φίλων Ἑρμαῖος Ἡρακλείδης / παραγωγὸν τὸ καὶ ῥηματικὸν οἷον νοήμων φρόνιμος καλήτωρ / ἐτοιμολογικὸν ὄνομα οἷον ὑποπόδιον προσκεφάλαιον / ἐθνικὸν ὄνομα οἷον Ἕλλην Φρύξ Πέρσης Λακεδαιμόνιος.

ὁμοιωματικὸν ὄνομα οἷον τηλικοῦτος τοσοῦτος τοιοῦτος | πεποιημένον ὄνομα οἷον φλοῖσβος ῥοιζός ὀρυμαγδός κολοσυρτός | περιληπτικὸν ὄνομα οἷον στρατός ὁ χορός ὄχλος βουλή ἀγών ἐκκλησία ·. συνώνυμον ὄνομα οἷον αἴθουσα ἡ στοά κίων ὁ στύλος ἄορ ξίφος ἄλοχος γυνή ὁμώνυμον ὄνομα οἷον Αἴας ὁ Τελαμώνιος καὶ (Αἴ)ας Οἰλέως καὶ μῦς θαλάσιος καὶ γηγενής ὁμοίως κύων ὄνος καὶ κύων χερσός.

| τέλος ἔχει τὸ κύριον ὄνομα |

ὀρθή· εἶπεν γενική· λόγος ἀπομνημονεύεται εἰπόντος δοτική· ἔδοξεν εἰπεῖν αἰτιατική· φασὶν εἰπεῖν κλητική· σύ ποτε εἶπας καὶ δυικῶς· ὀρθή· εἰπάτην γενική· λόγος ἀπομνημονεύεται εἰπόντοιν δοτική· ἔδοξεν εἰπεῖν αἰτιατική· φασὶν εἰπεῖν.

1—227 s. α—δ „verzeichnis von 207 verben, die — abgesehen von einigen intransitiven und wenigen anderen — mit vermerken über die von ihnen regierten kasus versehen und ohne bestimmtes anordnungsprinzip im groben zu synonymen gruppen zusammengefasst sind". „hie und da fliesst eine warnung vor falschem gebrauch des genus verbi ein". die einteilung der texte, welche im original durch die paragraphoslinie — zwischen den zeilen gemacht ist, gibt unser druck durch alinea wieder. 1 γ wohl als schreibfehler zu tilgen 20 μιζῶ = μισῶ vgl. Crönert Memoria Hercul. p. 95, 4 Mayer Gramm. 204b 50 lies παλαιστῶ 84 περιπολῶ vgl. 202 u. umgekehrt z. 123 87 κατακόπτω 160 προθυμοῦμαι. 195 προφασίζομαι hinter 251 keine paragraphoslinie.

252 s. η—ι „aufzählung der buchstaben des alphabets mit angabe phonetischer eigenschaften der ihnen entsprechenden laute (z. 228—251), ferner 22 sentenzen in form von frage und antwort (z. 252—273), sodann regeln über den gebrauch der modi nach konjunktionen und verben (s. 274—280), nach verschiedenen gesichtspunkten aufgestellte und mit beispielen erläuterte klassifikation der ὀνόματα (z. 281—317 vgl. Dionys. Thr. s. 25f. U.)." Brinkmann. die bedeutung der formeln z. 320—329 ergibt sich aus dem übungssatze auf taf. 22 und ist von Brinkmann Rh. Mus. 65, 151f. entwickelt. 263 τί in τίς geändert 296 lies ἁδρός

Frommannsche Hofbuchdruckerei (Hermann Pohle) in Jena. — 3***

Sammlung theologischer Handbücher.

von Orelli, C., Dr. phil. et theol., Prof. der Theol. in Basel, **Allgemeine Religionsgeschichte.** XII u. 866 Seiten. . . . . M. 17.—

Endlich eine Religionsgeschichte, wie sie Theologen und gebildete Laien brauchen, um sich über den heutigen Stand der Ergebnisse auf dem Gebiet der Religionswissenschaft zu orientieren! Verf. hat dies Fach seit 22 Jahren in Vorlesungen behandelt, das gibt seinem Buche einerseits den Charakter der Reife und des Durchgearbeiteten, andererseits den Zug lebendiger Lehrhaftigkeit ohne Ueberladung und Gelehrsamkeit. Hier ist alles, was uns zur Unterweisung auf diesem immer mehr angebauten Boden nottut.

(Deutsche Evang. Kirchenzeitung, Berlin.)

Koenig, Eduard, D., Dr. Geh. Konsistorialrat und Prof. in Bonn, **Einleitung in das alte Testament.** XII u. 580 Seiten. . . . . M 11.—

Um des gewaltigen Stoffreichtums und des durchaus selbständigen Durchringens der ganzen Disziplin willen muß dies großartige Einleitungswerk als die bedeutendste Erscheinung der letzten Jahre anerkannt werden.

(Cornill, Grundriß, 6. A., 1908.)

Schmidt, Wilh., D. u o. Prof. der Theol. in Breslau, **Christliche Dogmatik.** Erster Teil: **Prolegomena.** XIII und 543 Seiten. . . . . M. 9—
Zweiter Teil: **Der evangelische Glaube.** XIII u. 543 Seiten. . . . . M. 11.—

Deutsch, S. M., D., Geh. Konsistorialrat und Prof. der Theol., **Lehrbuch der Kirchengeschichte.** XVI und 800 Seiten. . . . . M. 20.—

In dem vorliegenden Werk schenkt uns D. Deutsch den Ertrag eines langen Gelehrtenlebens im Dienste der kirchengeschichtlichen Wissenschaft. Von diesem erprobten Forscher darf man vertrauensvoll erwarten, daß er eine zuverlässige, objektive Darstellung der kirchlichen Vorgänge bietet. In dieser Erwartung werden wir nicht getäuscht. . . . Dabei ist das Ganze durchweht von der wohltuenden inneren Beteiligung des Autors, die erkennen läßt, daß es eben die Geschichte des christlich-religiösen Geistes ist, die hier zur Darstellung gebracht werden soll.

Prof. Tschackert in der „Theolog. Literatur-Zeitung".

Der Weltheiland

Eine Jenaer Rosenvorlesung mit Anmerkungen

von

Hans Lietzmann

59 Seiten. 1909. Preis: Mark 1.—

Inhalt:

Vergils vierte Ekloge. Das goldene Zeitalter in der römischen Lyrik. Horaz und Sertorius. Das Säkulum. Alexander der Große als Weltkönig. Die Diadochen und die Sotervorstellung, ihr Gottkönigtum. Cäsar und Augustus als Weltheiland. Vergil und Horaz über die augusteische Zeit. Augustus und die Heilandsidee. Die spätere Kaiserzeit. Die orientalische Wurzel der römischen Heilandsidee: Babylonisches und Ägyptisches Gottkönigtum. Ägyptische messianische Weissagungen. Die Messiasidee in Altisrael und im jüdischen Volke. Das Urchristentum. Der Chiliasmus. Der Heilandsbegriff des Paulus.

„Was der Verfasser bietet, ist so umsichtig gesammelt, so vorsichtig abgewogen und formuliert, daß wir uns allezeit fern von gewagten Spekulationen auf sicherem historischen Boden halten. . . . Ich schließe mit dem Wunsche, daß doch immer, auch wenn man wie hier gelegentlich wiedersprechen muß, in unseren theologischen Arbeiten so wenig Phrase und soviel sachlicher Inhalt stehen möge, wie auf den 59 Seiten der kleinen Lietzmannschen Schrift."

Prof. Jordan-Erlangen im „Theologischen Literaturblatt 1909 Nr. 39."

„Das Thema ist ebenso sehr allgemeiner Teilnahme sicher, als mir seine Durchführung mustergültig zu sein scheint."

Prof. W. Bauer-Marburg in der „Theol. Literaturzeitung 1910 Nr. 7."

52/53 Frühbyzantinische Kirchenpoesie I: Anon
hymnen des V—VI jahrhunderts ediert von Dr. P
Maas. 32 S. 0.80 M.
54 Kleinere geistliche Gedichte des XII Jahrhund
herausgeg. von Albert Leitzmann. 30 S. 0.8
55 Meister Eckharts Buch der göttlichen Tröst
und von dem edlen Menschen (Liber Benedict
herausgegeben von Philipp Strauch. 51 S. 1.2
56 Pompeianische Wandinschriften und verwand
ausgewählt von Prof. Dr. Ernst Diehl. 60 S. 1.8
57 Altitalische Inschriften herausgegeben von H. Jac
sohn. 32 S. 0.80 M.
58 Altjüdische liturgische Gebete herausgegeben
Prof. D. W. Staerk. 32 S. 1.00 M.
59 Der Mišnatraktat Berakhoth in vokalisiertem T
herausgeg. von Prof. D. W. Staerk. 16 S. 0.60
60 Edward Youngs Gedanken über die Originalwe
in einem schreiben an Samuel Richardson übersetzt
H. E. v. Teubern, hrsgeg. von Kurt Jahn. 46 S. 1.2
61 Liturgische Texte VI: Die Klementinische liturgie
den Constitutiones apostolorum VIII mit anhängen hera
von Prof. D. Hans Lietzmann. 32 S. 0.80 M
62 Vulgärlateinische Inschriften herausgeg von
Dr. Ernst Diehl. 180 S. Brosch. 4.50 M., geb. 5.—
63 Goethes erste Weimarer Gedichtsammlung mit v
anten herausgeg. von Albert Leitzmann. 35 S. 0.8
geb. 1.20 M.
64 Die Oden Salomos aus dem syrischen übersetzt, mit
merkungen von A. Ungnad u. W. Staerk. 40 S. 0.8
65 Aus der antiken Schule. Sammlung griechischer t
auf papyrus holztafeln ostraka, ausgewählt und erl
von Dr. Erich Ziebarth. 23 S. 0.60 M.

In Vorbereitung befinden sich:

W. Heraeus, Die taxordnung des Diokletian.
H. v. Arnim, Supplementum Euripideum.
R. Wünsch, Auswahl aus zauberpapyri.
A. Goetze, Frühneuhochdeutsches glossar.
F. Richter, Lateinische sacralinschriften.
W. Süss, Aristophanes Frösche mit scholien.
H. Grégoire, Griechische christliche inschriften.
E. Diehl, Altlateinische dichter (Livius Andronicus, Nae
Ennius, Lucilius, Accius usw.)
u. a. m.

Frommannsche Hofbuchdruckerei (Hermann Pohle) in Jena. — 3823